

М. М. Кальченко,
аспірант кафедри обліку і аудиту та фінансів,
ДВНЗ "Херсонський державний аграрний університет"

СТРАТЕГІЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

М. Kalchenko,
Postgraduate of Accounting, Auditing and Finance Department SHEE "Kherson State Agrarian University"

THE STRATEGY OF INCREASING ECONOMIC EFFICIENCY INVOLVEMENT AND USE OF FINANCIAL RESOURCES BY AGRICULTURAL ENTERPRISES

Стаття присвячена розкриттю особливостей стратегії підвищення економічної ефективності залучення і використання фінансових ресурсів аграрними підприємствами. Представлено розширену матрицю SWAT- аналізу одного з сільськогосподарських підприємств. Сформульовано цілі, які необхідно досягти при реалізації стратегії підприємства. Розглянуто інструмент аналізу тенденцій ринку — трендвотчинг. Запропоновано блок-схему трендвотчингу для аграрних підприємств. Розроблено структурно-логічну схему стратегії підвищення економічної ефективності залучення та використання фінансових ресурсів аграрними підприємствами.

The authors elucidate the characteristics of strategy to increase economic efficiency and attraction of financial resources of agricultural enterprises. Presented matrix SWAT- extended analysis of one of the farms. Formulated goals to be achieved in the implementation of business strategy. Consider market trends analysis tool — trendvotchynh. A flowchart trendvotchynhu for agricultural enterprises. The structural and logical scheme strategy to increase economic efficiency and attraction of financial resources of agricultural enterprises.

Ключові слова: стратегія, економічна ефективність, аграрні підприємства, управління ризиками, SWAT-аналіз, трендвотчинг.

Key words: strategy, economic efficiency, agricultural enterprises, management of risks, SWAT-analysis, trendwatching.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні умови розвитку та функціонування аграрних підприємств потребують зміни економічної системи, направленої на підвищення економічної ефективності залучення та використання фінансових ресурсів. Через загострення економічної кризи господарюючі суб'єкти повинні корегувати план розвитку фінансово-економічної діяльності, зменшувати вплив ризиків та загроз, а також розширювати адаптивні можливості підприємств. Визначення чіткого плану, направлено на активізацію можливостей фінансових ресурсів аграрних підприємств дозволить покращити показники ефективності їх використання, що становитиме базис для конкурентоздатного розвитку господарюючих суб'єктів

галузі, сприятиме виходу на інноваційний розвиток, забезпечить надходження в бюджет країни й результативність економічної системи країни. Таким чином питання визначення й обґрунтування стратегії підвищення ефективності залучення і використання фінансових ресурсів аграрних підприємств характеризується високою актуальністю та доцільністю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню особливостей стратегії підвищення економічної ефективності залучення і використання фінансових ресурсів аграрними підприємствами присвячено праці таких науковців: як: Бланк І.О., Бондарен-

ко Н.В., Гудзь О.Є. [1], Дем'яненко М.Я., Кваша С.М., Ковальов В.В., Ковальчук Т.Т., Коробов М.Я., Лайко П.А., Лузан Ю.А., Непочатенко О.О., Оларіна В.М., Олійник О.О., Перлуна Н.В., Рясних Є.Г., Савлук М.І., Сало І.В., Стецюк П.А., Танклевська Н.С. [2], Худолій Л.М. [3], Чупис А.В. [4].

Проблемам визначення стратегії підвищення економічної ефективності залучення і використання фінансових ресурсів аграрними підприємствами та забезпечення їх ефективності на рівні держави присвячено ряд статей та монографій. Проте аналіз робіт, опублікованих за результатами наукових розробок в цьому напрямі, доводить, що у вітчизняній науковій літературі бракує системного дослідження окремих питань, присвячених цій тематичі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є визначення Стратегія підвищення економічної ефективності залучення і використання фінансових ресурсів аграрними підприємствами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Формування стратегії підвищення ефективності залучення та використання фінансових ресурсів аграрних підприємств повинна охоплювати такі етапи:

1. Визначення місії і цілей формування стратегії аграрного підприємства. При цьому часто науковці визначення місії і цілей формування стратегії підприємства ставлять на другий етап розробки, хоча ми вважаємо, що визначення цілей повинно передувати проведенню аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища, виявленню сильних та слабких сторін, які визначають особливості його фінансової діяльності, та проведенню комплексної оцінки підприємства.

2. Розробка стратегії аграрного підприємства, яка включає аналіз середовища (як зовнішнього, так і внутрішнього); проведення SWOT-аналізу, комплексного аналізу фінансового стану підприємства; розробку цільових стратегічних нормативів фінансової діяльності, які забезпечать його економічний розвиток; прийняття основних стратегічних фінансових рішень. Залежно від ступеня деталізації формування фінансової стратегії науковці також розбивають цей етап на декілька окремих послідовних етапів.

3. Реалізація стратегії аграрного підприємства. У процесі реалізації фінансової стратегії значного поширення набула система методів управління стратегічними можливостями підприємства та система методів управління реалізацією фінансової стратегії в умовах реального часу. Одним з інструментів реалізації стратегії є розробка та впровадження збалансованої системи показників, яку розглядають як оціночну систему, систему стратегічного управління та інструмент розповсюдження інформації.

4. Контроль реалізації фінансової стратегії та її коригування.

Створення на підприємствах системи управління ризиками, яка була би адекватною стану зовнішньої і внутрішньої середовища, обумовлює необхідність визначення принципів її побудови, які повинні зводитися до наступних положень: комплексний підхід до уп-

равління. Необхідно розглядувати не кожен ризик окремо, а їх сукупність, звертаючи особливу увагу на взаємозв'язок різних видів як зовнішніх, так і внутрішніх ризиків. Комплексний підхід повинен зберігатися на всіх етапах життєвого циклу підприємства; виходячи з необхідності комплексного підходу, необхідно використовувати показник, що характеризує сукупну дію всіх видів зовнішніх і внутрішніх ризиків (рівень спільного ризику); введення на підприємствах регулярної і обов'язкової процедури ідентифікації, аналізу і контролю різних видів ризиків. Заходи щодо управління ризиками повинні проводитися не періодично, у міру виникнення проблем, а постійно, регулярно, і процедура управління ризиками має бути однією з функцій системи управління підприємством; необхідність нормативно-методичного забезпечення системи управління ризиками підприємства, яке б відповідало не лише сучасному рівню розвитку ризик-менеджменту, але і зважаючи на галузеву специфіку діяльності підприємства; одноманітність і спадкоємність понять, класифікацій і процедур управління ризиками. Ігнорування цього принципу ускладнює побудову системи ефективного управління ризиками на підприємствах навіть однієї галузі.

Формування ефективної стратегії підвищення економічної ефективності залучення та використання фінансових ресурсів повинна ґрунтуватися на детальному аналізі зовнішнього середовища та внутрішніх можливостях аграрного підприємства, а також враховувати прогноз майбутнього стану. Для оцінки внутрішнього стану підприємства вважаємо доцільним провести його аналіз за методом SWOT-аналізу, що ґрунтується на дослідженні зовнішнього і внутрішнього середовища аграрного підприємства й визначити співвідношення між ними для формування найбільш ефективного залучення та використання фінансових ресурсів. Прикладом для розрахунку SWOT-аналізу оберемо аграрне підприємство СТОВ "Енограй" Білозерського району Херсонської області, яке спеціалізується на вирощуванні плодово-ягідної продукції (табл. 1) [5].

Виявлено, що до сильних сторін СТОВ "Енограй" варто віднести нарощення технічного оснащення виробництва, досвід роботи, вищі за потенційних конкурентів темпи зростання ефективності виробництва, достатній обсяг необхідних фінансових ресурсів на короткострокову перспективу, високі показники ефективності виробництва, конкурентоздатна продукція. Серед слабких сторін зазначимо такі: слабкий фінансовий стан, внутрішні конфлікти персоналу, зростання частки залучених фінансових ресурсів, слаборозвинений маркетинг підприємства, висока сезонність виробництва, відсутність страхового захисту фінансових ризиків, слабка інвестиційна політика, невигідне місцеположення (віддаленість від центрів збуту), залежність від природних факторів, низька вірогідність прогнозів, капіталомісткість галузі, відсутність переробки продукції.

До найбільш вагомих загроз СТОВ "Енограй" необхідно віднести такі: політико-економічна нестабільність, недостатня державна підтримка, вузь-

Таблиця 1. Матриця SWOT-аналізу СТОВ "Енограй"

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> - нарощення технічного оснащення виробництва; - досвід роботи; - вищі за потенційних конкурентів темпи зростання ефективності виробництва; - достатній обсяг необхідних фінансових ресурсів на короткострокову перспективу; - високі показники ефективності виробництва; - конкурентоздатна продукція 	<ul style="list-style-type: none"> - слабкий фінансовий стан; - внутрішні конфлікти персоналу; - зростання частки залучених фінансових ресурсів; - слаборозвинений маркетинг підприємства; - висока сезонність виробництва; - відсутність страхового захисту фінансових ризиків; - слабка інвестиційна політика; - невідгідне місцезоположення (віддаленість від центрів збуту); - залежність від природних факторів; - низька вірогідність прогнозів; - капіталомісткість галузі; - відсутність переробки продукції
Можливості підприємства	Загрози підприємства
<ul style="list-style-type: none"> - розширення ринкової частки; - підвищення кваліфікації персоналу; - зміна орієнтирів збуту на експорт; - зростання рівня рентабельності; - зменшення собівартості виробництва; - розширення асортименту виробництва сільськогосподарської продукції для задоволення потреб споживачів; - диверсифікація виробництва плодово-ягідної продукції; - передпродажний сервіс вирощеної продукції (миття, упаковка, сортування тощо); - вертикальна або горизонтальна інтеграція виробництва; - забезпечення фінансової безпеки 	<ul style="list-style-type: none"> - політико-економічна нестабільність; - недостатня державна підтримка; - вузький ринок збуту; - низько кваліфікований персонал; - високий фінансовий ризик через низький асортимент фінансових ресурсів; - відсутність соціальних гарантій працівників; - нерозвинена логістика підприємства; - висока конкуренція на плодово-ягідному ринку; - цінова нестабільність; - не сформованість стратегії діяльності підприємства на довгострокову перспективу; - повільне зростання й розвиток ринку

Джерело: складено автором за даними підприємства.

кий ринок збуту, низько кваліфікований персонал, високий фінансовий ризик через низький асортимент фінансових ресурсів, відсутність соціальних гарантій працівників, нерозвинена логістика підприємства, висока конкуренція на плодово-ягідному ринку, цінова нестабільність, не сформованість стратегії діяльності підприємства на довгострокову перспективу, повільне зростання й розвиток ринку.

Можливості аналізованого підприємства є такі: розширення ринкової частки, підвищення кваліфікації персоналу, зміна орієнтирів збуту на експорт, зростання рівня рентабельності, зменшення собівартості виробництва, розширення асортименту виробництва сільськогосподарської продукції для задоволення потреб споживачів, диверсифікація виробництва плодово-ягідної продукції, передпродажний сервіс вирощеної продукції (миття, упаковка, сортування тощо), вертикальна або горизонтальна інтеграція виробництва, забезпечення фінансової безпеки.

Співвідношення можливостей й загроз СТОВ "Енограй" із наявними сильними та слабкими сторонами дозволяють сформувані квадранти розширеної матриці SWOT-аналізу, які формують певні поля, які дозволяють наочно відобразити їх можливі співвідношення (рис. 1).

Визначені кореляційні поєднання дозволяють визначити пріоритетні вектори при розробці стратегії, яка може бути представлена за такими типами: квадрант СiМ визначає напрями стратегії підтримки й розвитку сильних сторін підприємства щодо реалізації можливостей СТОВ "Енограй"; квадрант СiЗ характеризує стратегію подолання загроз шляхом застосування сильних сторін аграрного підприємства;

квадрант СлМ — спрямовує дії аграрного підприємства на реалізацію можливостей для вирішення його слабких сторін; квадрант СлЗ — має на меті розробку стратегію посилення внутрішнього потенціалу та зниження ймовірних загроз.

Отриманні результати аналізу засвідчили, що векторами в квадранті СiМ СТОВ "Енограй" є: завдяки досвіду роботи підприємства на даному сегменті ринку можливе розширення ринкової частки; високі показники ефективності виробництва забезпечують можливість зростання рівня рентабельності; нарощення технічного оснащення виробництва сприяє зниженню собівартості; конкурентоздатна продукція сприяє можливості зміни орієнтирів збуту на експорт; наявність достатнього обсягу фінансових ресурсів сприяє розширенню наявного асортименту; високі темпи росту ефективності виробництва сприяють наданню передпродажного сервісу вирощеної продукції; досвід роботи аграрного підприємства, показники виробництва й конкурентоздатна продукція сприяють диверсифікації та інтеграції виробництва.

У квадранті СiЗ для реалізації стратегії підвищення ефективності залучення та використання фінансових ресурсів варто враховувати такі вектори: політико-економічна нестабільність зовнішнього оточення перешкоджають темпам зростання ефективності й нарощенню технічного оснащення виробництва; недостатня державна підтримка негативно впливає на інноваційний розвиток підприємства; вузький ринок збуту стримує нарощенню технічного оснащення виробництва; низько кваліфікований персонал здатний знизити темпи зростання ефективності виробництва; високий фінансовий ри-

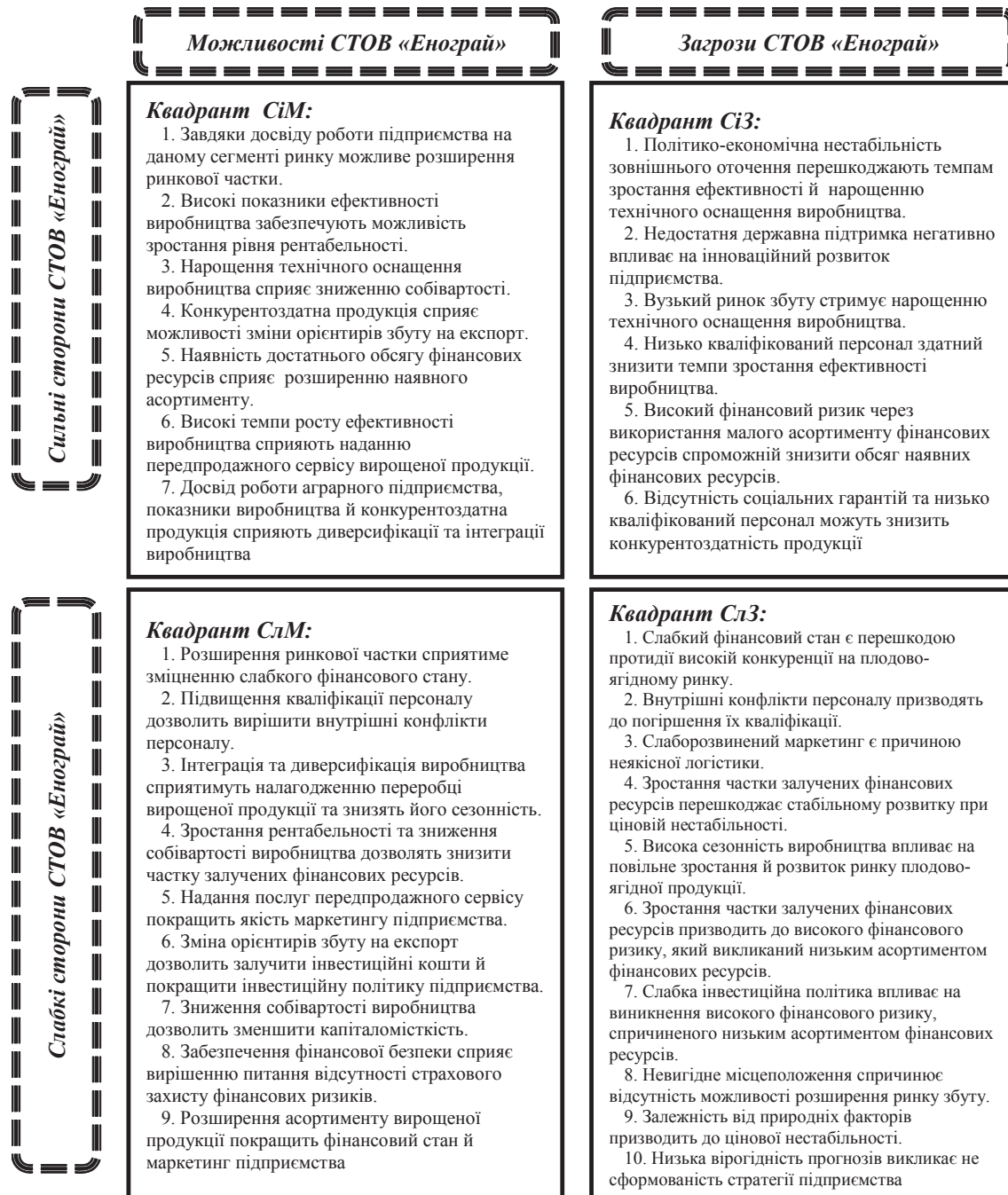

Рис. 1. Розширена матриця SWOT-аналізу СТОВ "Енограй"

Джерело: складено автором за даними підприємства.

зик через використання малого асортименту фінансових ресурсів спроможній знизити обсяг наявних фінансових ресурсів; відсутність соціальних гарантій та низько кваліфікований персонал можуть знизити конкурентоздатність продукції.

Квадрант СлМ СТОВ "Енограй" визначає такі напрями: розширення ринкової частки сприятиме зміцненню слабого фінансового стану; підвищення кваліфікації персоналу дозволить вирішити внутрішні конфлікти персоналу; інтеграція та диверсифікація виробництва сприятимуть налагодженню переробці вирощеної продукції та знизять його сезонність; зростання рентабельності та зниження собівартості виробництва дозволять знизити частку за-

лучених фінансових ресурсів; надання послуг передпродажного сервісу покращить якість маркетингу підприємства; зміна орієнтирів збуту на експорт дозволить залучити інвестиційні кошти й покращити інвестиційну політику підприємства; зниження собівартості виробництва дозволить зменшити капіталомісткість; забезпечення фінансової безпеки сприяє вирішенню питання відсутності страхового захисту фінансових ризиків; розширення асортименту вирощеної продукції покращить фінансовий стан й маркетинг підприємства.

Результат розширеної матриці SWOT-аналізу СТОВ "Енограй" у квадранті СлЗ характеризує такі вектори як: слабкий фінансовий стан є перешкодою

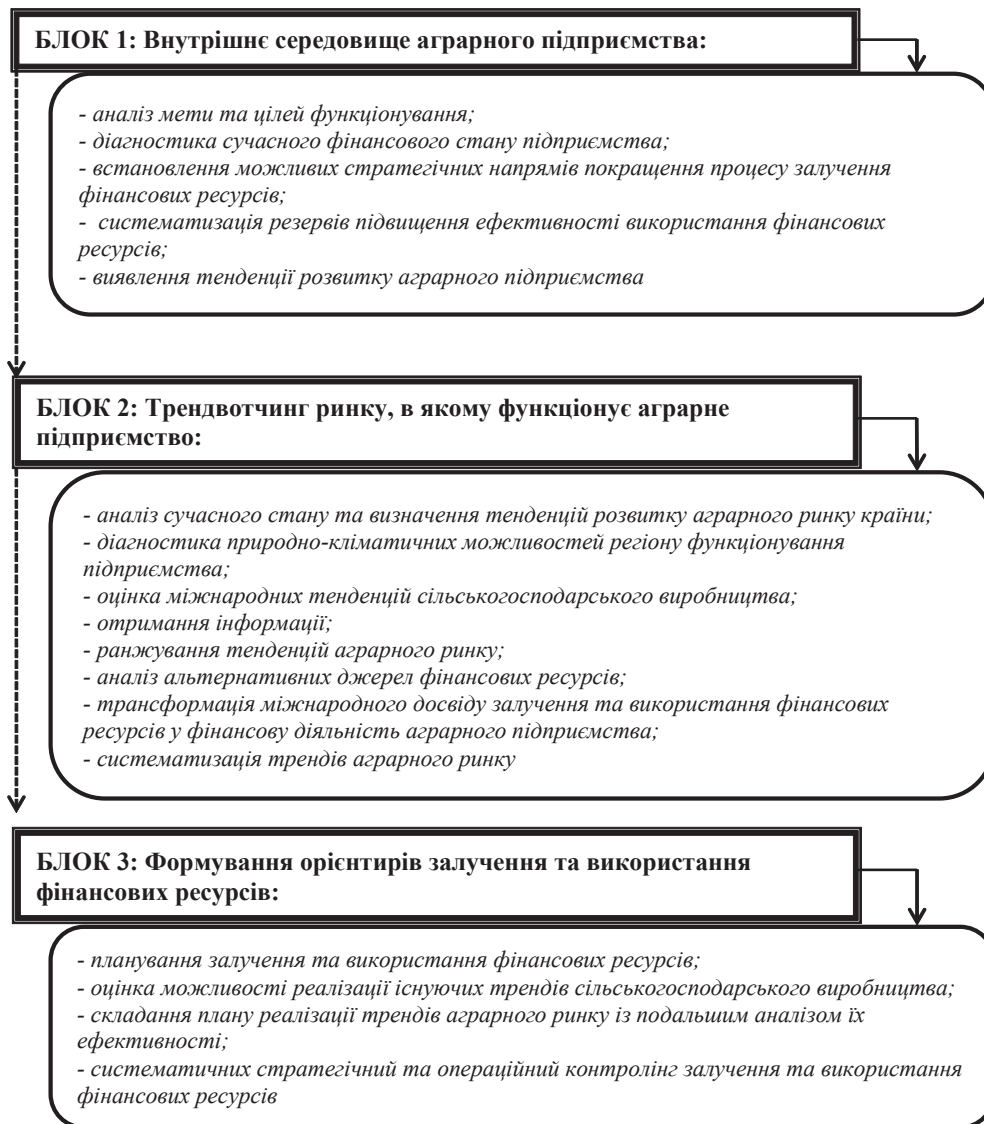

Рис. 2. Блок-схема трендотчингу аграрних підприємств

Складено автором.

протидії високій конкуренції на плодово-ягідному ринку; внутрішні конфлікти персоналу призводять до погіршення їх кваліфікації; слабкорозвинений маркетинг є причиною неякісної логістики; зростання частки залучених фінансових ресурсів перешкоджає стабільному розвитку при ціновій нестабільності; висока сезонність виробництва впливає на повільне зростання й розвиток ринку плодово-ягідної продукції; зростання частки залучених фінансових ресурсів призводить до високого фінансового ризику, який викликаний низьким асортиментом фінансових ресурсів; слабка інвестиційна політика впливає на виникнення високого фінансового ризику, спричиненого низьким асортиментом фінансових ресурсів; невигідне місцеположення спричинює відсутність можливості розширення ринку збуту; залежність від природних факторів призводить до цінової нестабільності; низька вірогідність прогнозів викликає не сформованість стратегії підприємства.

Використовуючи отриманні данні SWOT-аналізу, а також ґрунтуючись на місії аграрного підприємства, необхідно сформулювати стратегію підвищення

економічної ефективності залучення та використання фінансових ресурсів, яка може передбачати декілька моделей, що залежить від внутрішніх та зовнішніх чинників. Місією даної стратегії є забезпечення аграрного підприємства необхідними фінансовими ресурсами та їх ефективне використання. Для реалізації поставленої місії стратегії підвищення ефективності залучення та використання фінансових ресурсів аграрних підприємств необхідно дотримуватися поставлених цілей, серед яких:

- 1) формування фінансових ресурсів і централізоване стратегічне керівництво ними;
- 2) виявлення вирішальних напрямів та зосередження зусиль на їх виконанні, маневреності у використанні резервів фінансовим керівництвом підприємства;
- 3) ранжування та поетапне досягнення мети;
- 4) відповідність фінансових дій економічному стану та матеріальним можливостям конкретного підприємства;
- 5) об'єктивний облік фінансово-економічного становища та реального фінансового стану підприємства за рік, квартал, місяць;

Рис. 3. Структурно-логічна схема стратегії підвищення економічної ефективності залучення та використання фінансових ресурсів

Розроблено автором.

6) створення та підготовку стратегічних резервів;
7) облік економічних і фінансових можливостей самого підприємства та його конкурентів;

8) визначення головної загрози з боку конкурентів, мобілізацію сил на її усунення та вмілий вибір напрямів фінансових дій;

9) маневрування й боротьбу за ініціативу для досягнення вирішальної переваги над конкурентами.

Передумовою ефективною стратегії є детальний аналіз зовнішнього та внутрішнього оточення. Грунтуючись на результатах SWOT-аналізу необхідно враховувати, що сучасний розвиток аграрного ринку на сьогодні є динамічним, а тому варто при формування стратегії підвищення ефективності залучення та використання фінансових ресурсів досліджувати існуючі тенденції. Перспективним інструментом аналізу тенденцій аграрного ринку є трендвотчинг — методика аналізу існуючих тенденцій конкурентного середовища. Дана методика дозволяє визначити перспективні напрями розвитку потреб споживачів. Саме у своєчасному реагуванні на зміну ринкової кон'юнктури полягає забезпечення найвищих конкурентних переваг, які забезпечують зростання прибутковості діяльності, що є передумовою ефективного залучення та використання фінансових ресурсів аграрними підприємствами. Вважаємо, що трендвотчинг повинен бути покладений в основу стратегії

підвищення ефективності залучення та використання фінансових ресурсів аграрними підприємствами.

Сучасний та якісний аналіз аграрних підприємств повинен ґрунтуватися на детальній оцінці існуючих тенденцій, а тому необхідно адаптувати існуючий механізм трендвотчингу відповідно до особливостей сільськогосподарського виробництва. Аграрному підприємству для підвищення ефективності залучення та використання фінансових ресурсів необхідно провести трендвотчинг, який умовно варто поділити на три блоки, а саме:

Блок 1: внутрішнє середовище аграрного підприємства: аналіз мети та цілей функціонування; діагностика сучасного фінансового стану підприємства; встановлення можливих стратегічних напрямів покращення процесу залучення фінансових ресурсів; систематизація резервів підвищення ефективності використання фінансових ресурсів; виявлення тенденції розвитку аграрного підприємства.

Блок 2: трендвотчинг ринку, в якому функціонує аграрне підприємство: аналіз сучасного стану та визначення тенденцій розвитку аграрного ринку країни; діагностика природно-кліматичних можливостей регіону функціонування підприємства; оцінка міжнародних тенденцій сільськогосподарського виробництва; отримання інформації; ранжування тенденцій аграрного ринку; аналіз альтернативних дже-

рел фінансових ресурсів; трансформація міжнародного досвіду залучення та використання фінансових ресурсів у фінансову діяльність аграрного підприємства; систематизація трендів аграрного ринку.

Блок 3: формування орієнтирів залучення та використання фінансових ресурсів; планування залучення та використання фінансових ресурсів; оцінка можливості реалізації існуючих трендів сільськогосподарського виробництва; складання плану реалізації трендів аграрного ринку із подальшим аналізом їх ефективності; систематичних стратегічний та операційний контролінг залучення та використання фінансових ресурсів (рис. 2).

Відповідно до результатів розширеної матриці SWOT-аналізу та проведеного трендвотчингу аграрним підприємствам необхідно здійснити вибір між можливими альтернативними стратегіями підвищення економічної ефективності залучення та використання фінансових ресурсів. При розробці стратегії підвищення економічної ефективності залучення та використання фінансових ресурсів аграрних підприємств необхідно враховувати можливі типові сценарії, за якими можуть розвиватися підприємства відповідно до існуючого життєвого циклу та фінансового стану. Типовими сценаріями варто назвати сценарій лідерства, виживання, стабілізації, виходу на зовнішній ринок, фінансової безпеки, диверсифікації виробництва тощо.

Отримавши дані SWOT-аналізу трендвотчингу аграрним підприємствам необхідно визначити, якому сценарію слідувати в залежності від особистих пріоритетів. Розробку стратегії підвищення економічної ефективності залучення та використання фінансових ресурсів варто здійснювати на основі структурно-логічної схеми, яка забезпечить найбільш оптимальний процес фінансової діяльності аграрного підприємства (рис. 3).

Грунтуючись на розробленій структурно-логічній схемі стратегії підвищення ефективності залучення та використання фінансових ресурсів вважаємо доцільним рекомендувати СТОВ "Енограй" сформуванню власну стратегію, ґрунтуючись на сценарії фінансової безпеки, що передбачає реалізацію квадранта СЛМ розширеної матриці SWOT-аналізу, а саме: розширення ринкової частки сприятиме зміцненню слабого фінансового стану; підвищення кваліфікації персоналу дозволить вирішити внутрішні конфлікти персоналу; інтеграція та диверсифікація виробництва сприятимуть налагодженню переробці вирощеної продукції та знизять його сезонність; зростання рентабельності та зниження собівартості виробництва дозволить знизити частку залучених фінансових ресурсів; надання послуг передпродажного сервісу покращить якість маркетингу підприємства; зміна орієнтирів збуту на експорт дозволить залучити інвестиційні кошти й покращити інвестиційну політику підприємства; зниження собівартості виробництва дозволить зменшити капіталомісткість; забезпечення фінансової безпеки сприяє вирішенню питання відсутності страхового захисту фінансових ризиків; розширення асортименту вирощеної продукції покращить фінансовий стан й маркетинг підприємства.

ВИСНОВКИ

Отже, стратегія підвищення ефективності залучення та використання фінансових ресурсів аграрними підприємствами повинна включати детальний аналіз методами SWOT-аналізу з використанням запропонованої блок-схеми трендвотчингу, що дозволить висвітлити можливий шлях розвитку аграрного підприємства відповідно до обраного ним сценарію.

Література:

1. Гудзь О.Є. Проблеми управління фінансовими потоками в сільськогосподарських підприємствах / О.Є. Гудзь // Економіка і управління. — 2007. — № 2.
2. Танклевська Н.С. Управління фінансовими потоками аграрних підприємств: монографія / Н.С. Танклевська, Л.В. Петіна. — Херсон: Айлант, 2011. — 268 с.
3. Худолій Л.М. Теорія фінансів: навч.-метод. посіб. / Л.М. Худолій. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003.
4. Чупіс А.В. Оцінка, аналіз, планування фінансового становища підприємства: монографія / А.В. Чупіс, М.Х. Корецький, О.Л. Кашенко [та ін.]. — Суми: Довкілля, 2001. — 404 с.
5. Річні звіти підприємств: ФГ "Успіх", ФГ "Тюльпан", ПАТ "Чорнобаївське", СТОВ "Надія", СТОВ "Енограй", ТОВ "ОСА-2", ПраТ АФ "Цюрупинське", СТОВ "Перше травня", СТОВ "Інгулець", СТОВ "Дніпро", ДП ДГ "Копані" Інституту зрошувального землеробства НААНУ, ПП ПСП "Україна", ОФГ "Тетяна", ПАТ "Волна", агрофірма ім. Шевченко, СВК "Борозенське", СТОВ "Колос", ТОВ "Дніпро" (Генічеський район), ПП ПОП "Чонгар", ПСП "Дружба" за 2011—2013 рр.

References:

1. Hudz', O.Ye. (2007), "Problems of management financial flows in agricultural enterprises", *Ekonomika i upravlinnia vol. 2*.
2. Tanklevs'ka, N.S. (2011), *Upravlinnia finansovymy potokamy ahrarnykh pidpriemstv [Management of financial flows of agricultural enterprises]*, Ajlant, Kherson, Ukraine.
3. Khudolij, L.M. (2003), *Teoriia finansiv [The theory of Finance]*, Vyd-vo Yevrop. un-tu, Kyiv, Ukraine.
4. Chupis, A.V. (2001), *Otsinka, analiz, planuvannia finansovoho stanovyscha pidpriemstva [Evaluation, analysis, planning financial position of the company]*, Dovkillia, Sumy, Ukraine.
5. FH "Uspikh", FH "Tiul'pan", PAT "Chornobaivs'ke", STOV "Nadiia", STOV "Enohraj", TOV "OSA-2", PraT AF "Tsiurupins'ke", STOV "Pershe travnia", STOV "Inhulets", STOV "Dnipro", DP DH "Kopani" Instytutu zroshual'noho zemlerobstva NAANU, PP PSP "Ukraina", OFH "Tetiana", PAT "Volna", ahrfirma im. Shevchenko, SVK "Borozens'ke", STOV "Kolos", TOV "Dnipro" (Heniches'kyj rajon), PP POP "Chonhar" and PSP "Druzhba" (2011—2013), *Richni zvity pidpriemstv [The annual reports of companies]*, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2015 р.